

"KANLI SEN'ELER"İN İBRET DERSİ

Mehmet Said Ordubadî, (1872-1950) 20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı'nın tanınmış simalarından biridir. Edebiyatın, bütün türlerinde kalemını sınamış, irili ufaklı 60.00 eser yazmıştır. Lirik ve satirik şiirleri, dram, trajedi, komedyalari, hikayeleri, felyetonları, ilmi, popülist makaleleri, daha çok da romanları yaratıcılık ufkunun genişliğini göstermek için yeterlidir.

Edebi eserlerinde devrinin ciddi, sosyal-siyasi problemlerine değinen, toplumun olumsuz yönlerini eleştirilmesiyle farklılığını gösteren yazar, akademik ve popülist yazılarında ise tarihin hatırlardan çıkmayan olaylarından ve şahsiyetlerinden bahsetmiş, edebiyatımızın önemli sanat problemlerinden de uzak kalmamıştır. Onun edebi faaliyetinin bir yönünü de tercüme çalışmaları teşkil etmiştir.

Ordubadî Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı "Teymurleng ve İldırım Beyazid" dramında Türk halklarının tarihinden ibret verici levhalar yaratmıştır.

Ordubadî Azerbaycan Edebiyatında tarihi roman türünün kurucusu olmak gibi bir unvana sahiptir. Büyük edip, bu romanları ile halkımızın köklü tarihinin önemli devirlerini bugüne taşımıştır. Tarihi gerçekle edebi yaratışın birliği, olgun karakterler, zengin üslubu, akıcı dili bu eserlerin başarısını sağlayan unsurlardır. M.S. Ordubadî tarihi konularda yazdığı eserleriyle halkımızın mürekkep geçmişini çağdaş gençliğe ulaştırmak, onun vatanseverlik ve milli övünç duygusunu yükseltmeye çalışmıştır.

Yetenekli yazarın ilk tarihi romanı "Dumanlı Tebriz"dir (1933-1948). Müellif dört kitaptan oluşan bu romanda Settar Han'ın rehberliği ile ortaya çıkmış halk hareketini kaleme almış, Güney Azerbaycan hayatının görünümünü epik bir ifadeyle aksettirmiştir.

M.S. Ordubadî'nin ilginç tarihi romanlarından biri de "Qılınç ve Kelem"dir. Eserde XII. asrın dünyaca tanınmış düşünür şairi Nizami Gencevî'nin hayatı ve yaratıcılığı fonunda, devrin içtimai muhiti ve ruhu çok yönlü olarak tasvir edilmiştir. Büyük edip sanatçılığının ilk yıllarında devrin önemli meselelerine faal yazar olarak yaklaşmış, çeşitli konularda onlarca popülist makaleler yazmıştır. Özellikle 1905-1906 yıllarında Ermeni milliyetçilerinin Türk halklarının başlarına açtıkları belalan, yaptıkları hainlikleri, soykırımın dehşetli sonuçlarını dikkatle izlemiş, gerçekleri,

Prof. Dr. Yavuz AHUNDLU
Nahçıvan Özel Ü. Öğr. Üyesi

Azeri Türkçesinden Aktaran:
Zülfiye VELİBEYLİ

doğru belgeleri, güvenilir kaynakları esas alarak "Kanlı Sèn'eler" adlı kıymetli bir eser yazmıştır.

1813 yılında Gülistan ve 1828 yılında Türkmençay anlaşmalarından sonra Çar Hükümeti Kafkasya'da yerini sağlamlaştırmak ve Şark siyasetinde kendine destek sağlamak amacıyla İran ve Türkiye'den Azerbaycan topraklarına çok sayıda Ermeni getirerek en iyi ve verimli yerlerinde iskan ettirmiştir.

Özellikle eski Gence, Karabağ, Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarına daha çok Ermeni yerleştirilmiştir. Ermeniler buralarda yer tutuktan sonra ezeli Azerbaycan topraklarında Rusya'nın himayesinde kendilerine devlet, hiç olmazsa ayrı bir vilayet kurmaya çalıştılar. 1890 yılında Taşnak Partisinin faaliyete başlaması sonucu Ermenilerin toprak iddiaları çok daha ciddi bir boyut kazanmıştır. Geçen asrın sonlarında büyük aydınımız Hesenbey Zerdabi "Ekinci" gazetesinde Ermeni milliyetçilerinin hayasız emellerini kınamıştır.

XX.yüzyılın başlarında Çarlık Hükümeti genişleyen bağımsızlık hareketini engellemek için Rusya'nın çeşitli yerlerinde milli ayrılıklar yaratmış Kafkasya'da ise Ermeni-Azerbaycanlı çatışmasını ortaya çıkarmıştır.

Azerbaycan'ın ünlü aydınları S. Memmetkuluzade, E. Hüseyinzade, E. Ağaoğlu, N. Nerimanov, Sabir ve başkaları Çarlığın bu menfur siyasetini ifşa ederek, Ermeni saldırganların insanlık dışı çirkin hareketlerini kınamıştır. M.S. Ordubadî de "Kanlı Sèn'eler" adlı eserini bu zor yıllarda kaleme almıştır.

Eser 1911 yılında Bakü zenginlerinden Murtaza Muhtarov'un maddi yardımı ile Haşımbey Vezirov'un "Seda" matbaasında basılmıştır.

1905 yılının canlı trajedilerini halkın göğe yükselen feryatlarını geniş okuyucu kitlelerine ulaştırmak için kudretli yazar, yaşanan olayları vicdanının sesine kulak vererek objektif bir şekilde açıklamıştır. Yazar kendi müşahedelerine ve 345 muhbir mektubuna dayanarak bu olayların tarihi kökenlerini, ortaya çıkış sebeplerini, gidişatını oldukça gerçekçi bir biçimde kaleme almış ve umumileştirmiştir.

M.S. Ordubadî ilk önce 1905 olaylarının dört esas sebebi üzerinde durur.

Yazar: birinci sebebi şöyle açıklıyor, "Ermeni Taşnak Sütyun Örgütünün zalim bir teş-

kilat oluşturması sonucunda Kafkasya'da kanlı oyunlar oynandı". M.S. Ordubadî Taşnak Örgütünün çirkin emellerini kınayarak, onların maksadının sivil Azerbaycanlıları ihtilafa düşürmek, çeşitli yerlerde fitneler çıkarmak, çatışmalar yaratmak suretiyle "Büyük Ermenistan" Devletini kurmak olduğunu ifade eder.

Örneğin Gence'de 18 Kasım 1905'te meydana gelen kanlı olaylar öncesinde kasımın sekizinde Taşnaklar Vehmen'de yaşayan insanları, bir İranlı biçareyi, Koşaçınar mahallesinde Molla Cemilde yaşayan insanları ve başkalarını öldürmüşlerdir, veyahut Nahçıvan faciası sırasında, önce Taşnaklar bir çiftçiye namaz kılarken öldürmüşlerdir. Bakü'de, Şuşa'da, Cebrayıl'da, Cavanşir'de ve Zengezur'daki yağmalamalar da Taşnakların emellerinin sonucudur. Namazasır, Arambey; Bagrat, Askrat ve başka eli kanlı cellatlar bu işlere liderlik etmişlerdir.

İkinci sebep, hükümetin ve hükümet memurlarının bu olaylara umursamaz yaklaşımlarıdır. Yazar gerçeklere dayanarak sadece hükümetin ortaya çıkmış faciayı önlemek için etkili tedbirler almamış olduğunu ispat etmiyor, hatta fitneyi çıkaranların, yani Ermenilerin tarafını tuttuğunu, Müslümanlara ise zalimce davrandığını ortaya koyuyor. Nahçıvan Bölge Reisi Engil'in mevkii buna açık örnektir. O, yanan ateşleri söndürmektense canileri yeni cinayetlere tahrik ve teşvik etmiştir. Bence, bu sözlerin mahiyeti açıktır. Ve bugünkü olaylarla ne kadar da uyumludur.

Üçüncü sebep, soydaşlarımızın temiz kalpliliği ve silahsızlığıdır. Çünkü Azerbaycanlılar, kendi toprağında sığınacak verdiği komşusunun onların mahvedilmesi için namertçe planlar hazırladığını düşünemediklerinden silahlanmayı da akıl edemediler. Ama Ermeniler uzun yıllar boyunca silahlanmış, gönüllüler toplamış, sonra teşkilatlanmış olarak çeşitli yerlerde soykırıma başlamışlardı.

Dördüncü sebep, Ermenilerin muhtariyet adı altında "Büyük Ermenistan" kurmak planlarıdır. M.S. Ordubadî Ermeni heyetlerinin Londra'ya, Paris'e, Amerika'ya giderek bu konu ile ilgili çalışmalar yaptıklarını da ortaya koyar. Dış çevreler ve Çar hükümeti "Büyük Ermenistan" Devleti kurma planları yapan Ermenileri her şekilde himaye ediyorlardı.

Bu arazi ise Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye topraklarını kapsıyordu. Emperyalist güçler "Kılıç

zamanıdır" diyerek Ermenileri yeni facialara yönlendiriyorlardı. Taşnak liderleri gelecek Ermenistan Devletinin hayaliyle mest olduklarından hiçbir çirkin davranıştan kaçınmıyorlardı. Onlar bir taraftan güçlü propaganda yapıyor, Türklere karşı düşmanlık duygularını kışkırtıyor, diğer taraftan, yeni silahlarla teçhiz olunmuş gönüllü ordu birlikleri hazırlıyorlardı. Nihayet, Taşnaklar 1905'te Şubat'ın 2'sinde Bakü'nün Kuba meydanında Ağa Rezi adlı bir Azerbaycanlıyı katlettiler. Bu hareketin yerli halk için hakaret olduğunu düşünen gençleri durdurmak mümkün mü? Ama şehrin nüfuzlu yaşlıları yine de fitneye uymamayı uygun görmüşlerdi. Bizim müdrik babalar her zaman barışa çağırılmış, kan dökülmesine izin vermemiş, insaf ve adaleti, merhamet ve vicdanı elden bırakmamışlardır. Olaylar yeni yeni sakinleşip, heyecan azalmıştı ki, Şubatın altısında başka bir Müslümanı öldürdüler. M.S. Ordubadî: " Bu cinayet öyle bir bomba idi ki, bütün Kafkasya'ya buradan ateş yayıldı". Böylelikle, Ermelilerin istediği soykırım başlar. Yazar, Azerbaycanlıların çoğunun durumun gerginliğine bakmayarak Ermenileri evlerinde sakladığını ve kan dökülmesini engellemek istediklerini kaydediyor. Üç Müslüman kadının 50 Ermeniye saklaması halkımızın gayretini, yüceliğini, kalplerinin genişliğini gösteren bir örnektir. Ermeniler ise karşılıklarına çıkan elsiz-ayaksız Müslümanları kırıp kesmekte idiler . Bakü'den sonra Nahçıvan'da da çatışmalar başlar. 5 Mart 1905'de gündüz saat üç civarında üç kişi Cehrili Şihmahmut köyünün yanından geçerken Ermeniler tarafından ağır yaralanır, Mayısın 7'sinde ise Tumbul köyünde bir Azerbaycanlı öldürülür.

Mayısın 9'unda Eliabad köyü yakınlarında Hacı Eli Bayram adlı nüfuzlu kişi yedi gülle yarası ile ölür.

Mayısın 2'sinde Ermeniler şehri yakarlar. İki buçuk saat içerisinde şehirde gülle sesi, alev ve duman dışında hiçbir şey görünmez olur. Vali yardımcısına şikayete giden şehirliler şu cevabı almışlardır: " Eğer onlar size ateş açıyorsa, siz de onların tabancalarını alın".

Bu da devlet dairelerinin tavrı.

Yazar kesin bilgilere dayanarak Nahçıvan'da Ermeni fitnesinin yerli halkın gayreti sayesinde bertaraf edildiğini, düşmanlar yenildikten sonra Kazak birliğinin kumandanı Kirilov'm emri ile askerlerin Ermeniler ile birlikte Azerbaycanlıların

dükkanlarını yakmış, talan etmiş, yeni fitneler çıkarmış olduklarını gösteriyor. 26 Kasım gecesinde meydana gelmiş bu olay Nahçıvan" da facia gecesi olmuştur.

Kasımın 30'unda Cehri köyü Ermeniler tarafından yakıldı. Bilindiği gibi, o zaman Erivan şehri ve çevresinde esasen Azerbaycanlılar yaşıyordu. Azerbaycanlılar burada silahsız idiler. Onlarda toplam 20 tüfek, az miktarda kurşun vardı.

Yazarın bir kaydı özellikle ilginçtir. Ermenilerin silahı çok olsa da, gönüllüleri mükemmel harp talimi yapmış olsalar da bilindiği gibi, Ermenilerde sebat ve metanet ve yürek gücü yoktu. Onların hem korkak hem de kansız olmaları inkar edilmez bir gerçektir ve şimdiki olaylar da bunu açıkça göstermektedir.

Ermeniler Erivan taraflarında onlarca Müslüman köyünü yakıyor, halka işkence etmişlerdir. Kırhbulak'ta ise Gözecik, Güllüce, Köriklü, Koşabulak gibi köyler yerle bir edilmiştir.

M. S. Ordubadî daha sonra bu Cebrayıl kazasında ortaya çıkan olayları anlatıyor.

13 Haziran 1905'te Cebrayıl kazasında soykırımlar başlar. Divaneli, Kaçar, Ağbulak vb gibi köyleri yakarlar. Ama savaşlarda Ermeniler yenilip kaçarlar. Çatışmada 50 Azerbaycanlı, 100 kadar Ermeni ölür.

16 Ağustos 1905'te Şuşa olayları başlar. Burada da yenilgiye uğrayan Ermeniler yağlı dillerini kullanarak barış ve aman isterler. Lakin defalarca yapılmış barışı bozup fırsatını bulur bulmaz yeni fitneler çıkarırlar.

Yazarın ifade ettiği gibi, 12 Temmuz 1906'da Şuşa'da ikinci defa soykırıma giriştiler. Belediye Başkam Kalaşanov'un iki yüzlü siyasetini kınayan M. S. Ordubadî Çarlık hükümetinin asıl yüzünü ortaya çıkarıyor. Yazar bir probleme özellikle dikkati çekiyor. Bir tarafta barış sağlanır gibi olduğunda Ermeniler diğer tarafta başka fitne çıkarırlar. Şuşa'da olaylar sakinleşince Gence ve Kazah'da ortaya çıkan olaylardan bahseden M. S. Odubadî, "Ermenilerin bütün düşüncesi Müslümanları Gence bölgesinden çıkarıp, burada Ermenistan'ı kurmaktır" diyor.

Cavanşir kazasında Terter ve Haçın'daki Müslüman köylerinin dağıtılması da bu planın bir parçası idi.

Yazara gelen mektupların birinde: "Ermeniler hamile kadınların karınlarını hançerle par-

çaladığında masum çocukların kanlı başlan dışarı çıkıyormuş" yazıyor. Burada yazarın küçük bir kaydı var. "Bu olayların tasvir edildiği sayfalarda bazı cümleleri okuyamadım". Yazar devamla: "Ama gerçekte, bunlar su değil, mektubu yazanın göz yaşlarıymış. Bense okuyucuları yeniden ağlatmamak için o sayfaları yazmıyorum..." diyor. Şimdiye kadar tarihte hiç bir halk başka bir halkın kadınlarına böyle zulüm etmemiştir. Bir ananın önce dört çocuğunu öldürürler, çocuklar mücadele eder, gözyaşları içindeki anayı da öldürürler.

Yazar: "Ermeni medeniyeti bu mudur? Bu habis gidişle istiklal arzusunda olan bir milletin sonunun ne olacağım düşünüyorum" diyor.

"Kanlı Sèn'eler" kitabında Tiflis'te yapılan barış görüşmelerini de etraflı olarak açıklamıştır. Burada da Ermeni saldırganlarının iki yüzlülüğü, Çar memurlarının çifte standartlı siyaseti ifşa ediliyor. Ahmed Bey Ağayev, Èlimerdan Bey Topçubaşov, Mèğhèmmèdağa Şahtahtinski, İbrahimaga Vèkilov, Èlèkbèr Bey Hasmemmedov, Edilhan Ziyadhanov ve başkalarının Azerbaycan Türklerinin milli haklarını nasıl şerefle müdafaa ettikleri anlatılır. Onlar kesin bir dille, tarihin eski çağlarından beri bu topraklarda yaşayan bir halkı sıkıştırmak, onu öz yurdundan kovma siyasetinin hiç bir şekilde onaylanamayacağını bildiriler.

Ahmed Bey Ağayev Ermeni terörüne son verilmedikçe Kafkasya'da barış olamayacağını açıkça ifade ediyor.

Kitabın son bölümünde Zengezur olayları kaleme alınmıştır. Şuşa'da yenilen Ermeniler savaşı Zengezur'a kaydırırlar. Ordubad sakinlerinin Zengezur köylerine yardımına geniş yer veren yazar bu birliğin önemine özel olarak dikkat çekmek ister.

1905-1906 yıllarında bizzat Taşnak Partisinin kışkırtmasıyla yapılan ve Çarlık daireleri tarafından alenen kızıştırılan soykırım bir çok masumun ölümüne, hesapsız azaplara sebep olmuştur.

Tarihi unutarak provokatörlerin yaklaşık 80-

85 yıl sonra yeniden böyle fitnelere başlamaları, halkımızın geçmişinin bu kanlı sayfalarını bir daha dikkatle yeniden gözden geçirmesi, genç nesle gerçeği olduğu gibi anlatması gerektiği anlamına geliyor.

"Kanlı Sen'eler" belgelere dayanan, halkçı eseri oldukça güncel ve çağdaş; başlan dumanlı adamları geçmişin acı gerçeklerinden ders almaya çağırın bir eser.

Eserin dikkat çekici diğer önemli tarafı bundan 80-85 yıl önce meydana gelmiş olaylarla şimdiki olaylar arasında ilgi ve benzerlik olmasıdır. Bu tabi tesadüfi değil. Aynı merkezden idare edilen, aynı işgalcilik amacı taşıyan olaylar, komşuya ihanet, ezerek geçmek, arakadan vurmak, dünya kamuoyunda kendini mazlum olarak tanıtp gerçekte akla sığmaz bir vahşet örneği sergilemek, tüm bunlar Ermeniler tarafından aynen tekrar ediliyor.

Yazar 1905-1906 yıllarının kanlı dönemlerinde bazı çatışmalarda soydaşlarımızın mağlup olma nedenleri üzerinde durur ve onları başarısızlığa uğratan problemler arasında olayları yaşamış birinin, halkının düşüncelerini paylaşmamasına özellikle dikkati çeker. Bu anlamda "Kanlı Sèn'eler" halihazırda da Türkleri birliğe, karşılıklı yardıma çağırın bir eserdir.

Eserin bir özelliği daha var; yazar çok çetin durumlarda bile halkımıza has olan barış severlik, hümanizm, geniş yüreklilik gibi sıfatlarını gerçeklere dayandırarak öyle maharetle genelleştirmiş ki, bu gün de biz halkımızın bu önemli insani özelliklere sahip olması ile övünüyor, yakın bir gelecekte haklı davamızda galip geleceğimize inanıyoruz. İnanıyoruz ki, halkımız geçmişten örnek alacak, güçlü düşman karşısında eğilmeyecek, başını her zaman dik tutacak, bu çetin sınavdan da yüzü aklıyla çıkacaktır. Bu sebeple de ben halkımızı bir daha temkinli, sabırlı, idrakli olmaya, öz yurdu adına fedakarlığa çağırıyorum ve bu yolda ona uğurlar diliyorum.